

Wachcińska., Olga

"Ludowe opowiadania komiczne : poetyka i antropologia", Luiza Podziewska, Wrocław 2010 : [recenzja]

Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu 2, 215-219

2011

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Olga Wachcińska

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

[Rec.] *Luiza Podziewska*, *Ludowe opowiadania komiczne. Poetyka i antropologia*, Biblioteka „Literatury Ludowej”, red. J. Ługowska, t. VIII, Wydawnictwo DTSK „Silesia”, Wrocław 2010, ss. 202

Ludowa humorystyka stanowi ten obszar folkloru tradycyjnego, który – pomimo dekad badań folklorystyczno-etnograficznych – nie doczekał się satysfakcjonującej analizy naukowej. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatrywać można, z jednej strony, w deficytowości przekazów XIX-wiecznych etnografów, którzy, dążąc do odmalowania portretu polskiego chłopstwa w duchu romantycznym, „wygładzali” naturalne chropowatości ludowego humoru, w konsekwencji zaś przekazali potomności tradycyjną spuściznę komiczną w formie przefiltrowanej przez ówczesne oficjalne normy obyczajowe. Z drugiej zaś strony, opór poznawczy stawił badaczom ugruntowany w tradycji historycznoliterackiej nieład terminologiczny, związany z funkcjonowaniem wielości określeń na opowieści o charakterze humorystycznym, przekładający się na problemy z genologiczną klasyfikacją poszczególnych tekstów. Dodać w tym miejscu należy, że trudności przysparzała również złożoność zagadnienia komizmu, obligująca badaczy folkloru do posiłkowania się narzędziami interdyscyplinarnymi (m.in. antropologicznymi, literaturoznawczymi, historycznymi, socjologicznymi, psychologicznymi).

Skomplikowaną kwestię odzwierciedlonego w folklorze humoru polskich chłopów podjęli wcześniej w swoich rozprawach bądź artykułach wybitni ludoznawcy – by wymienić chociażby Jana Stanisława Bystronia, Juliana Krzyżanowskiego, Dorotę Simonides, Karola Daniela Kadłubca, Jolantę Ługowską, Dobrosławę Wężowicz-Ziółkowską czy Teresę Smolińską¹ – którzy przyglądali się

¹ Zob. J. S. Bystron, *Megalomania narodowa*, Warszawa 1935; J. Krzyżanowski, *Paralele. Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru*, Warszawa 1935; *Słownik folkloru polskie-*

problematyce humorystyki ludowej z określonych, często stosunkowo wąskich perspektyw badawczych. W związku z tym żadna z powstałych dotychczas prac nie stanowiła wyczerpującego ujęcia tematu.

Świadoma wspomnianych powyżej problemów i ograniczeń, generowanych przez specyfikę analizowanego materiału, oraz świetnie obeznana z dorobkiem poprzedników, Luiza Podziewska podjęła próbę zmierzenia się z zagadnieniem ludowej humorystyki. Próba ta okazała się udana. Badaczka, stawiając sobie za cel opracowanie monografii chłopskich przekazów komicznych, zawierającej zarówno ich typologię tudzież szczegółową charakterystykę, jak i refleksję nad miejscem oraz rolą treści humorystycznych w kulturze ludowej, przedstawiła ciekawą propozycję myślenia o tradycyjnym humorze poprzez wypracowanie modelu gatunkowego ludowego opowiadania komicznego. O nowatorskim charakterze rozprawy Podziewskiej świadczy umieszczenie folklorystycznego wywodu w szerszym porządku antropologicznym oraz dążenie do wskazania koneksji tradycyjnych polskich tekstów o zabarwieniu komicznym z utworami z innych obszarów kulturowych, a także próba wskazania współczesnych kontynuantów opowiadań bawiących dawnych mieszkańców rodzimej wsi.

Autorka, krytycznie odnosząc się do funkcjonujących w dotychczasowym dyskursie folklorystycznym terminów, nazywających opowieści o zabarwieniu komicznym, zaproponowała określenie badanej grupy tekstów mianem tytułowych „opowiadań komicznych”. Odrzuciła tym samym m.in. spotykane częstokroć w literaturze przedmiotu nazwy „bajka humorystyczna” lub „bajka komiczna”. Za takim wyborem określenia analizowanych utworów przemawiał, z jednej strony, większy zakres słowa „opowiadanie”, z drugiej zaś – konotacje „bajania” z elementami magicznymi, występującymi w wybranych tylko tekstach folkloru, często nieobecnych w tekstach komicznych. Owe wstępne konstatacje nie rozwiązały, rzecz jasna, złożoności kwestii krzyżowania się wpisanego w badane teksty komizmu z tradycyjnym podziałem genologicznym folkloru.

Dla klarownego wyłożenia problemu zróżnicowania gatunkowego w obrębie analizowanej grupy utworów badaczka wyszła od prezentacji niehomogeniczności genologicznej działu *Kawały i anegdoty z Polskiej bajki ludowej w układzie systematycznym* Juliana Krzyżanowskiego. Na podstawie bogatej egzemplifikacji wykazała, że wśród konstytuujących ów dział systematyki prozy ludowej opowieści odnaleźć można tekstowe reprezentacje licznych tradycyjnych gatunków

go, (red.) J. Krzyżanowski, Warszawa 1965; D. Simonides, *Współczesna śląska proza ludowa*, Opole 1969; K. D. Kadłubiec, *Górnicy śmiech (komizm ludowy pogranicza czesko-polskiego)*, Wrocław 1995; J. Ługowska, *W świecie ludowych opowiadań. Teksty, gatunki, intencje narracyjne*, Wrocław 1993; D. Wężowicz-Ziółkowska, *Obraz miłości we współczesnym śląskim dowcipie językowym*, „Literatura Ludowa”, (1985), nr 5/6; T. Smolińska, *Kawały o głupich sąsiadach a Polish jokes. Rozważania wstępne*, [w:] „*Wszystek krąg ziemski*”. *Antropologia, historia, literatura. Prace ofiarowane Profesorowi Czesławowi Hernasowi*, (red.) P. Kowalski, Wrocław 1998. Szczegółowe zestawienie stanu badań we wstępie i bibliografii recenzowanej pracy.

(bajki zwierzęce, bajki magiczne, legendy, podania wierzeniowe, lokalne i historyczne, zagadki, teksty o treści etiologicznej oraz obyczajowo-moralnej). Zwróciła ponadto uwagę na obecność tekstów humorystycznych w innych działach systematyki.

Niezbędna z perspektywy badacza folkloru typologia tekstów kazała autorce uporządkować badany materiał w oparciu o jednoznaczne i czytelne kryteria. Przeprowadzona przez nią analiza około 1500 utworów doprowadziła do wniosku, że bogaty rezerwuar opowiadań komicznych podzielić się daje na trzy zasadnicze grupy, wyróżnione już zresztą wcześniej przez Dorotę Simonides², tj. na humoreski, anegdoty i kawały. Podążając za swoją poprzedniczką, kawałami Podziewska nazwała krótkie utwory, których budowa ogranicza się do zabawnego dialogu opatrzonego narracyjnym wstępem. Pojęciem humoreski określiła rozbudowany, wielowątkowy utwór prozaiczny z wieloma możliwymi akcentami humorystycznymi, rozłożonymi w różnych momentach fabuły. Anegdota zaś to – zdaniem autorki – krótki, jedno- lub dwumotywowo tekst prozaiczny, prezentujący wydarzenia w sposób zwięzły i zawierający wyraźnie się zarysowujący punkt kulminacyjny.

Względny porządek terminologiczny i przejrzystość genologiczna umożliwiły autorce analizę zawartości treściowej opowiadań komicznych. Badania nad światem przedstawionym tychże tekstów wykazały, że jego dominujący komponent stanowi akcja, którą charakteryzują tempo i kondensacja, budujące dramaturgię prezentowanej historii. Czas i przestrzeń zdradzają typową dla licznych tekstów oralnych schematyczność, ich cechą szczególną stanowi natomiast paralelność z rzeczywistymi czasem i przestrzenią. Wśród motywów spotykanych w opowieściach komicznych szczególne miejsce zajmują makabra, przemoc i obscena, których obecność – jak chce badaczka – wskazywać może na intencję tekstu. Wśród stypizowanych postaci (stanowiących *notabene* klucz do antropologicznej interpretacji ludowych przekazów komicznych) zaludniającej światy ludowych fabuł ośmieszane są zwłaszcza postaci nieprzystające do lokalnej społeczności, przy czym owa nieprzystawalność manifestować się może na wiele sposobów (m.in. odmienność religijna, etniczna, społeczna). Wykpiwanym bohaterom historii komicznych przypisuje się przede wszystkim głupotę, przeciwstawianą sprytowi fabularnego faworyta ludowego narratora. Co istotne, plejada kreowanych w opowiadaniach humorystycznych postaci wykazuje ścisły związek z najważniejszymi funkcjami, jakie pełnią analizowane przez Podziewską utwory, tj. funkcjami ludyczną, dydaktyczną, kompensacyjną, katartyczną, apotropeiczną i poznawczą.

W oparciu o szczegółową analizę poetyki interesujących badaczkę tekstów przedstawiła ona wzór gatunkowy ludowego opowiadania komicznego, zastrze-

² Zob. D. Simonides, *op. cit.*. Badaczka, co podkreśla autorka recenzowanej pracy, wycofała się później z trychotomicznego podziału ludowej twórczości humorystycznej, opowiadając się za wyznaczeniem w jej obrębie jedynie humoresek i dowcipów.

gając przy tym, że nie wszystkie spośród konstytuujących ów model elementów muszą mieć swoją realizację w danym opowiadaniu. Jednakowoż ich liczebność gwarantować powinna temu gatunkowi rozpoznawalność i wskazywać na humorystyczną intencję narracyjną. Zaproponowany przez Podziewską klucz, umożliwiający odseparowanie tekstów komicznych z całokształtu ludowej schedy oralnej, wiąże się z nakładającym się w poprzek tradycyjnych podziałów genologicznych folkloru myśleniem o gatunkowości literatury ustnej, a wyrastającym z koncepcji Jolanty Ługowskiej o intencyjności jako nadrzędnym kryterium klasyfikacyjnym³. Wśród tekstów, które – zdaniem badaczki – zaliczać winniśmy do grupy opowiadań komicznych, znajdują się bowiem utwory przyporządkowywane – w myśl obowiązującego w tradycji folklorystycznej podziału formalno-tematycznego – do np. bajek nowelistycznych, zwierzęcych, magicznych czy legend. W podobnych przypadkach, zgodnie z nadrzędną tezą autorki rozprawy, mówić należy o opowiadaniach komicznych, wykorzystujących elementy innych gatunków.

Bogaty repertuar ludowych żartów, w całym ich formalnym skomplikowaniu, stanowi, jak wykazała autorka *Ludowych opowiadań komicznych*, niezbędny kontekst dla rozumienia współczesnych przekazów o treści humorystycznej. Analiza chłopskiej twórczości komicznej nie ogranicza się wyłącznie do badań z zakresu folklorystyki, lecz wpisuje się także w pole zainteresowań antropologii kultury, będąc jej – podkreślmy – istotnym zagadnieniem. Ranga tej problematyki, satysfakcjonująco wyłożonej w prezentowanej rozprawie, świadczy o szczególnych walorach naukowych pracy Luizy Podziewskiej.

Literatura

- **Bystron Jan Stanisław**, *Megalomania narodowa*, Towarzystwo Wydawnicze Rój, Warszawa 1935.
- **Kadłubiec Karol Daniel**, *Górnicy śmiech (komizm ludowy pogranicza czesko-polskiego)*, Biblioteka Literatury Ludowej, Wrocław 1995.
- **Krzyżanowski Julian**, *Paralele. Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1977.
- **Ługowska Jolanta**, *W świecie ludowych opowiadań. Teksty, gatunki, intencje narracyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993.
- **Simonides Dorota**, *Współczesna śląska proza ludowa*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu”, seria B, nr 24, Opole 1969.
- *Słownik folkloru polskiego*, (red.) J. Krzyżanowski, Wiedza Powszechna, Warszawa 1965.

³ Zob. J. Ługowska, *op. cit.*

- **Smolińska Teresa**, *Kawały o głupich sąsiadach a Polish jokes. Rozważania wstępne*, [w:] „Wszystek krąg ziemski”. *Antropologia, historia, literatura. Prace ofiarowane Profesorowi Czesławowi Hernasowi*, (red.) P. Kowalski, Wydawnictw Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, s. 215–229.
- **Wężowicz-Ziółkowska Dobrosława**, *Obraz miłości we współczesnym śląskim dowcipie językowym*, „Literatura Ludowa”, (1985), nr 5/6, s. 65–79.